

Barnarbete

Multinationella företags potentiella ansvar

Abstract

Multinationella företag, som ofta har stora ekonomiska resurser och kan utnyttja kryphålen som finns i vissa länders lagstiftning, är aktörer som drar nytta av barnarbete – arbete som inte endast påverkar barnens mentala och psykiska hälsa utan också deras rätt till utbildning.

Uppsatsen behandlar vilket ansvar dessa multinationella företag bör ta för att säkerställa att någon i deras verksamhetskedja inte använder sig av barnarbete. Den normativa frågeställningen besvaras med hjälp av statsvetaren Iris Marion Youngs två olika ansvarsmodeller, skyldighetsmodellen och den sociala förbindelsens ansvarsmodell.

Slutsatsen är att om barnarbete skall minska är det inte tillräckligt med enbart ett legalt ansvar för de multinationella företagen. För att komma åt de här stora aktörerna och för att kunna minska antalet barnarbetare krävs det även att de multinationella företagen tar ett socialt ansvar.

Nyckelord: Barnarbete, Ansvar, Multinationella företag.

Antal ord: 9843

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning	1
1.2	Metod	2
1.3	Material	2
1.4	Operationalisering	3
1.5	Avgränsning	3
2	Teori	4
2.1	Begreppet ansvar	4
2.2	Youngs ansvarighetsmodeller	5
2.2.1	Skyldighetsmodellen	5
2.2.2	Den sociala förbindelsens ansvarsmodell	5
3	Allmänt om barnarbete	7
3.1	Konsekvenserna av och orsaker till barnarbete	7
3.2	Globalisering och staters möjlighet att övervaka	8
4	Legalt ansvar	9
4.1	Konventioner om mänskliga rättigheter	9
4.1.1	Barnkonventionen	9
4.1.2	ILOs konventioner	10
4.2	Andra rättskällor i den internationella rätten	10
5	Socialt ansvar	11
5.1	Multinationella företag	11
5.2	Corporate Social Responsibility	12
5.2.1	CSR och mänskliga rättigheter	13
5.2.2	Codes of conduct	13
5.2.3	Företagens motivation	14
5.3	Publika normer	14
5.3.1	FN-normerna	14
5.3.2	Global Compact	15
5.3.3	Konkreta tips på åtgärder	16
6	Analys	17
6.1	Skyldighetsmodellen	17
6.2	Den sociala förbindelsens ansvarsmodell	18
6.3	Sammanfattning	19
7	Avslutning	20
8	Referenser	21

1 Inledning

”Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller äventyra barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling”. Så börjar artikel 32 i barnkonventionen, som idag har ratificerats av alla stater utom USA och Somalia. Här slås tydligt fast att barn inte ska ägna sig åt arbete som kan skada dem på något sätt enligt ovan. Det framgår också tydligt att det är konventionsstaterna som ska se till att detta följs. Ett problem som dock har kommit att växa fram i och med globaliseringen är att stater har fått svårare att kontrollera om barnarbete faktiskt äger rum på deras territorium. Speciellt de mindre utvecklade länderna kan stöta på problem när multinationella företag opererar i landet genom någon del i sin verksamhetskedja, t.ex. en underleverantör. De multinationella företagen besitter ofta stora ekonomiska resurser och utnyttjar kryphålen som kan finnas i de nationella lagstiftningarna för att undgå att ställas ansvariga, t.ex. genom att deras underleverantörer är de som får ta smällen.

Detta kan anses vara ett intressant problem i den internationella rätten, där stater är de primära aktörerna och andra aktörer är svåra att komma åt på rättslig väg. Det finns dock mycket som tyder på att multinationella företag har tagit på sig ett eget ansvar, ett socialt sådant. Det är just förhållandet mellan de här två olika ansvarsformerna som vi kommer studera närmre och utifrån detta kommer det att föras en diskussion om vilket ansvar multinationella företag bör ta för barnarbete.

För att kunna föra en diskussion om dessa företags ansvar måste det klargöras vad ordet ansvar egentligen innebär och hur det har använts och används i den statsvetenskapliga litteraturen. Vi kommer därför att i början av teoriavsnittet ge en kort sammanfattning om den generella termen *ansvar*. Som utgångspunkt för vår diskussion kommer vi använda oss av Iris Marion Youngs teorier om ansvarsfördelning varför vi i teoriavsnittet redogör för hennes *skyldighetsmodell* och *den sociala förbindelsens modell*. Även barnarbete är ett brett begrepp och början av uppsatsens empiriska del kommer därför att kort återge situationen rörande barnarbete idag och vilken typ av barnarbete vi kommer att fokusera på under uppsatsen gång. Här kommer även globaliseringens påverkan poängteras. Efterföljande två delar av uppsatsen kommer att fokusera dels på det legala ansvaret som råder idag på området, dels det sociala ansvaret som företag själva kan sägas ha tagit på sig. Avslutningsvis kommer vi att föra en diskussion, med utgångspunkt från de ansvarsmodellerna som Young lägger fram, om vilket ansvar multinationella företag bör ta. Vi kommer också kort att diskutera vilken definition på begreppet ansvar som är mest effektivt för att minska förekomsten av barnarbete.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är alltså att reda ut ansvarsfrågan för multinationella företag, inklusive deras underleverantörer, utifrån Youngs ansvarsmodeller. Under

uppsatsens gång blir det därför också en hel del fokus på begreppet ansvar och hur det definieras. Uppsatsens utrymme gör att vi enbart kommer att se till multinationella företag som aktörer i ansvarsmodellen. Vi har alltså avgränsat oss från att se till andra aktörer i ansvarskedjan så som t.ex. konsumenter. Vilket ansvar kan dessa företag egentligen sägas ha, och vilket ansvar bör de ta? Den huvudsakliga frågeställningen är just detta; *Vilket ansvar bör multinationella företag ta för barnarbete?*

1.2 Metod

Då vår studie grundar sig på hur ansvarsfördelningen *bör* se ut för multinationella företag utifrån Youngs normativa ansvarsmodell, är vår studie av kvalitativt normativt slag. Normativa studier handlar vanligtvis om värdefrågor. När man talar om värden är det någonting som antingen kan vara gott eller ont och ofta är värden relaterade till någon form av mänsklig handling. En normativ fråga söker svar om hur någonting bör vara och hur det kan rättfärdigas, dvs idén om på vilket sätt vi skall argumentera för och utifrån det givna preciserade värdet. (Badersten 2006, s. 5 ff.). Detta kan likställas med vår uppsats då vi söker svar på multinationellas företags potentiella ansvar gentemot barnarbete.

För att analysen ska ligga på en vetenskaplig grund kommer vi i teoridelen att precisera de värden som ligger till grund för analysen och det normativa resonemanget. Dessa värden har sin utgångspunkt i Youngs teori. Den empiriska delen av uppsatsen kommer att användas vid analysen som medel för att ge välgrundade och genomtänkta skäl för de ställningstaganden som görs. För att undvika att analysen får en privat och godtycklig innebörd och att den istället får hög intersubjektivitet kommer vi att undvika att lägga in våra egna värderingar (vilket höjer kritiserbarheten). Vi kommer även att stödja argumenten i analysen på det empiriska material som presenteras tidigare under uppsatsen, vilket kommer innebära att argumentationen hade kunnat rekonstrueras av annan än oss själva (Badersten 2004, s. 215 ff.).

Trots uppsatsens normativa form kommer den att bestå av en del empiriskt material över hur det ser ut på området multinationella företag och deras ansvar för barnarbete idag. Detta görs för att analysen om Youngs ansvarsmodeller ska bli mer givande.

1.3 Material

I uppsatsen använder vi oss framförallt av en primärkälla och det är FNs konvention om barnets rättigheter. En annan primärkälla vi varit inne och studerat är resolutionen om multinationella företags ansvar för mänskliga rättigheter. Eftersom uppsatsen mer har fokus på ansvaret för barnarbete än barnarbetet i sig utgör dessa källor inte så stor del av uppsatsens omfång, utan vi har framförallt använt oss av sekundärkällor vid besvarande av vår frågeställning. Genom att studera böcker och artiklar skrivna av både jurister och statsvetare har vi sammanställt den empiriska delen av uppsatsen. För att få en bättre bild av hur organisationer och myndigheter ser på multinationella företags ansvar för

mänskliga rättigheter har vi även varit inne och hämtat information och broschyrer från några hemsidor som känns relevanta på området. En argumentation om varför vi har valt att utgå just från Iris Marion Youngs ansvarsmodell som teori för vår uppsats kommer att föras under teoridelen.

1.4 Operationalisering

Under uppsatsen kommer olika begrepp att användas, vilka det kan vara bra att redan här redogöra för. De tre stora begreppen som uppsatsen bygger på har redan nämnts under inledningen och är *barnarbete*, *ansvar* och *multinationella företag*. Vad gäller *barnarbete* diskuteras det inom olika forum om barnarbete enbart är orätt eller om det faktiskt kan ses som något positivt för vissa barn. Under denna uppsats kommer vi att utgå från barnarbete som påverkar barnets fysiska och psykiska hälsa, samt hindrar skolgången (se artikel 32 barnkonventionen). Vi kommer dock inte avse sådant arbete som är extra farligt, t.ex. barnsoldater eller sexuella barnhandel. Dessa former av barnarbete ses så allvarligt på att de benämns som barnslaveri. Det kommer att framgå klart under avsnittet ”allmänt om barnarbete” vilken typ av barnarbete vi faktiskt avser, men det finns ändå en vits i att redan här poängtera att vi avser sådant arbete som barnet enligt artikel 32 i barnkonventionen ska vara skyddat från. Vi är medvetna om att *ansvar* är ett begrepp varom det diskuteras mycket i den statsvetenskapliga litteraturen vad som egentligen avses. När vi diskuterar ansvar i denna uppsats kommer vi att avse ansvar i någon av de bemärkelsen Young använder det i sina ansvarsmodeller. En utförlig diskussion om begreppet förs under teoridelen. Som ett typiskt *multinationellt företag* i denna uppsats avser vi en ekonomisk entitet som opererar i två eller fler länder, oberoende juridisk form. När vi talar om multinationella företags ansvar inkluderar vi i detta begrepp ett potentiellt ansvar för underleverantörerna om de bedriver barnarbete. En diskussion om varför just multinationella företag kan vara intressant att studera finns under avsnittet ”Det sociala ansvaret”.

1.5 Avgränsning

I uppsatsen kommer en diskussion huruvida barnarbete är att se som rätt eller orätt lämnas utanför p.g.a. platsbrist, även om det i allra högsta grad är en intressant fråga. Det kan också vara värt att ännu en gång poängtera att denna uppsats fokuserar på ansvar i relation till multinationella företag. Uppsatsens utrymme ger oss dessvärre inte någon möjlighet att diskutera även andra aktörers ansvar i kedjan i den sociala förbindelsens ansvarsmodell. Vid analys av skyldighetsmodellen hade det självklart varit intressant att studera nationell lagstiftning i olika länder. Vi har dessvärre fått begränsa oss till att enbart studera den internationella rätten. Det finns egentligen många exempel på initiativ företag tagit för att ta sitt ansvar, men under avsnittet ”socialt ansvar” har vi enbart kunnat ta upp några. Frihandelsavtal är ett exempel på ett initiativ som vi har fått lämna utanför.

2 Teori

Vi kommer att utgå från Iris Marion Youngs två ansvarighetsmodeller när vi för vår diskussion rörande vilket ansvar multinationella företag bör ta för barnarbete. I de två modellerna framkommer två olika sätt att se på ansvarsbegreppet som sådant. I skyldighetsmodellen framkommer ett, enligt Young, traditionellt ansvarsbegrepp medan hon i den sociala förbindelsens ger en annan definition för ansvarsbegreppet – en definition hon anser bättre kan bidra till en lösning av de strukturella orättvisor som finns i världen. Innan vi går in på Youngs ansvarighetsmodeller tänker vi kort redogöra för hur man traditionellt har sett på begreppet ansvar.

2.1 Begreppet ansvar

Ansvar är ett begrepp med flera betydelser och tydliga definitioner är därför relativt sällsynta. Själva ordet härstammar från det latinska *respondo* som betyder ”jag svarar”. Det är det som är kärnan i själva begreppet och kan förklaras genom att om man ställer frågan: ”Varför gjorde du det”? har man en slags skyldighet att ge ett svar (Bexell 2005 s. 65). Man kan därför sammanfatta att ansvar innefattar en skyldighet eller en slags plikt man har till någon eller några.

Begreppet är indelat i olika kategorier. Man talar om det legala, moraliska och kausala ansvaret eller också om vanliga sociala normer som kan vara relaterade till olika aktörer. Relationen mellan det legala och moraliska ansvaret beskrivs som symbiotiska. Moraliska idéer är omvandlade till lagar och lagar påverkar människors reflektion till ansvar i den moraliska sfären. Det kausala ansvaret fokuserar på vad som orsakade oenigheterna medan det moraliska ansvaret fokuserar på de aktuella konsekvenserna av överträdelsen och har som fokus att åtgärda detta. Man kan säga att ett moraliskt ansvar innebär en plikt till samhället och en motivation att agera. Från ett psykologiskt perspektiv kan moraliskt ansvar beskrivas som en social norm (Zimmerman 2011 s. 826).

När man talar om ansvar skiljer man också mellan det prospektiva och retrospektiva ansvaret. Det prospektiva ansvaret är framåtblickande och innebär att man har en plikt eller skyldighet att se till att någonting fullgörs. Ett prospektivt ansvar kan riktas mot produktionen av goda utfall vilket innebär att man har ett *produktivt ansvar*. Det kan också riktas för att hindra en aktör från att producera ett dåligt utfall, då talar man om *förebyggande ansvar*. Eller om man vill skydda någon för att begå en skada är detta det vi kallar för *skyddande ansvar*. Det retrospektiva ansvaret å andra sidan har en mer bakomliggande aspekt (Bexell 2005 s. 65 ff.).

2.2 Youngs ansvarighetsmodeller

Iris Marion Young, professor i statsvetenskap, ger i sin bok *Globala utmaningar – krig, självbestämmande och global rättvisa*, två ansvarighetsmodeller som kan gälla vid globala orättvisor. Modellerna ska användas för att rätta till den strukturella orättvisa som har kommit att drabba världen. Sådan strukturell orättvisa, som är ett moraliskt fel, uppstår under sociala processer som sätter vissa människor under ett systematiskt hot medan andra intar en dominerande ställning (Young 2009, s 204 f.). Under avsnittet ”Allmänt om barnarbete” kommer det att framgå att vi anser att barnarbete i allra högsta grad är en sådan orättvisa.

Det legala ansvaret för multinationella företag är i dagsläget inte så omfattande på den internationella arenan, för att inte säga obefintligt (se under avsnitt ”Legalt ansvar”). Detta är också anledningen till att vi använder de här två modellerna som teori i uppsatsen. Vi kommer nu kort att redogöra för de här två modellerna.

2.2.1 Skyldighetsmodellen

Det vanligaste sättet för att tillskriva någon ansvar är att försöka hitta någon aktör vars handlande står i en kausal relation till den skada som inträffat. För att aktören ska kunna tillskrivas ansvar krävs det att handlandet kan visas ha varit frivilligt, annars kan ansvaret lindras eller fränsägas helt. Det är detta förfarande som Young benämner skyldighetsmodellen. Denna modell kan helt klart vara effektiv när man vill komma åt det första ledets aktörer, i vårt fall hade det då blivit underleverantörerna till de multinationella företagen. Problemet är att dessa underleverantörer, som har liten makt inom det globala systemet, ofta kan hänvisa till faktorer som gör att deras ansvar kan lindras. Det här sättet att se på ansvar är inte bara nödvändigt inom det juridiska systemet utan också vid de fall då man ser aktörer som individer och förväntar sig att de ska agera respektfullt mot varandra (Young 2009, s. 206 ff.).

Young menar inte på något sätt att skyldighetsmodellen ska avvisas, utan att det i de fall då strukturell orättvisa föreligger krävs ett nytt ansvarsbegrepp där alla aktörer som deltar i processen kan anses ansvariga att handla (Young 2009, s. 208 f.).

2.2.2 Den sociala förbindelsens ansvarsmodell

Ett annat sätt att använda termen ansvar är när man anser att aktörer bär ett ansvar i och med sin position i samhället. Den sociala förbindelsens ansvarsmodell riktar in sig på denna typ av definition och bygger på att alla individer som deltar i processer som leder till strukturell orättvisa bär ett ansvar. De flesta av dessa processer sträcker sig över staternas gränser – klädindustrin är ett utmärkt exempel på detta. Eftersom strukturell orättvisa uppkommer genom aktörers agerande i flera olika led är det inte effektivt att enbart peka ut en ansvarig. I den sociala förbindelsens ansvarsmodell blir inte alla andra aktörer fria från ansvar för

att någon aktör pekats ut som skyldig. Modellen är alltså *icke-isolerande*. Bara det genom att anse att det föreligger strukturell orättvisa ifrågasätter man de *bakgrundsförutsättningar* som vanligtvis anses moraliskt acceptabla (Young 2009, s. 209 ff.).

Till skillnad från skyldighetsmodellen blir den sociala ansvarsmodellen att se mer som *framåtblickande* än bakåtblickande. Här ser man till fortgående processer som måste ändras för att få ett stopp på den strukturella orättvisan. Genom att mena att alla aktörer i processerna har ett *delat ansvar* friskrivs inte någon från ansvar, men samtidigt krävs det ett *kollektivt handlande* av flera olika aktörer för att kunna ändra processerna med syfte att minska orättvisan. Den sociala ansvarsmodellen uppmanar alltså alla att ta ansvar istället för att beskylla några enskilda aktörer (Young 2009, s. 212 ff.).

Det delade ansvaret innebär inte att Young anser att alla har samma sorts eller grad av ansvar. Dessa skillnader i ansvaret hänger samman med aktörens position i de strukturella processerna. En aktör kan se till sitt handlande utifrån fyra faktorer och låta dessa vara vägledande för vad den kan göra för att minska den strukturella orättvisan. Det aktören ska se till är; vilken *makt* den har (dvs. vilka resurser den besitter), vilka *privilegier* den åtnjuter genom den strukturella orättvisan, vilka *intressen* den har av att minska den strukturella orättvisan och om den har en position som i högre grad kan *möjliggöra ett kollektivt handlande* än någon annan aktör (Young 2009, s. 216 ff.).

3 Allmänt om barnarbete

Tillsammans med ILO samt olika organisationer på både den globala och regionala nivån har man försökt bilda en slags definition på barnarbete. Det som varit den centrala aspekten för ILO var frågan om vilka former av ekonomisk verksamhet som ska hindras för ett barn under en viss ålder. Det råder oklarhet om den exakta minimumåldern, utan det beror på vilken typ av arbete och kulturella uppfattningar om när ett barn anses vara vuxet. Generellt är det 12 års ålder som anses vara lägsta åldern för lätt arbete (Kolk & Tulder 2002 s. 265). Det finns olika former av barnarbete. Den form som vi i vår uppsats har valt att studera är barn som arbetar inom olika industrier där de tillverkar antingen kläder, mattor, skor eller andra materiella produkter. I dessa industrier kan barn arbeta under omänskliga förhållanden i 14 timmars långa arbetspass i en mycket dålig arbetsmiljö. De värsta formerna av barnarbete är all form av slaveri. Hit hör bl.a. tvångsarbete, trafficking, barnprostitution, pornografi eller barn som tvingas arbeta inom droghandeln (Giuseppe 2007 s. 131). Det är också de värsta formerna som är föremål för allmänt ratificerade konventioner och långvariga sedvanliga normer. Under vissa omständigheter är somliga av de värsta formerna av barnarbete kvalificerade som internationella brott enligt stadgan under den internationella brottmålsdomstolen (Giuseppe 2007 s. 8 f.).

En förutsättning för att kunna ta en effektiv politik mot barnarbete är genom att kartlägga i hur stor omfattning det sker runt om i världen för att se vilka regioner som är inblandade. Exakt hur många som arbetar är svårt att beräkna eftersom att många barn arbetar på gatan men också i hemmen. Vissa myndigheter saknar också statistik eftersom att de antar att barnarbete inte existerar (se unicef:s hemsida). Av den statistik som ändå förs har ILO tillsammans med SIMPOC, *statistical, information and monitoring programme on Child Labour*, fört statistik över världens barnarbete. Beräkningar från 2008 uppskattades man att 306 miljoner barn runt om i världen i åldern 5-17 år utgjorde någon form av sysselsättning. Barn som direkt arbetade uppskattades till 215 miljoner och antalet barn som beräknades vara involverade i så kallade "hazards works", farligare arbeten, uppskattades till 115 miljoner. Som statistiken visar förekommer det mest barnarbete i Asien och stillahavsområdet. Därefter är det Afrika, söder om Sahara och sedan Latinamerika och Karibien. Barn som är ekonomiskt aktiva innefattar tre grupper av ekonomisk verksamhet nämligen: jordbruk, industri och tjänster. Bland barn i världen i åldrarna 5-17 år var 60 % verksamma inom jordbruket, 7 % inom industrin och 26 % inom tjänstesektorn (se ILO:s hemsida).

3.1 Konsekvenserna av och orsaker till barnarbete

Barnarbete beror på en komplex blandning av sociala, kulturella och ekonomiska faktorer. Studier visar att föräldrar har en mycket avgörande roll i deras inställning till barnarbete. En undersökning som genomfördes i ett låginkomstrelaterat samhälle i Nigeria tillfrågade man 473 föräldrar om hur det förhöll sig till att deras

barn arbetade. Av de tillfrågade visade det sig att 39 % ansåg att deras barn, som var i skolåldern, skulle arbeta. En av de främsta orsakerna var att de skulle komplettera familjens inkomster. Även om föräldrarna är väl medvetna om förhållandena till vissa barnarbeten anser man ändå att den spelar en avgörande roll för familjens ekonomi. Av den orsaken är fattigdom en av de mest centrala anledningarna till varför barn börjar arbeta. Jobbig hemmiljö är också en annan orsak till att barn väljer att rymma hemifrån och ser ingen annan utväg än att börja arbeta (Omokhodion 2010 s. 305). Fattigdom i sin tur kan bero på att anhöriga i familjen har gått bort, föräldrars analfabetism, låga löner för vuxna, brist på skolgång eller väpnade konflikter (Ceasar-Lou 1999 s. 73).

Det går inte att undgå att barnarbete har effekter på barnets hälsa och att dess effekter eller skador beror på vilken typ av arbete som utförs. Ett barn som tvingas arbeta berövas sin barndom och hindras från att utvecklas som en självständig människa (se unicef:s hemsida). Barn som arbetar är mer utsatta för arbetsrelaterade sjukdomar och skador än vuxna. Vanligtvis leder detta i många fall till långsiktiga skador i form av permanenta eller icke permanenta skador på deras psykiska och mentala hälsa (Thabet 2010 s. 94). I de fall där barn går i skolan men samtidigt arbetar visar studier att detta är något som påverkar skolresultaten negativt. Studier visar också att barn som arbetat riskerar att få lägre löner i framtiden, då orsaken är de försämrade skolresultaten (Jørgensen 2010 s. 11).

3.2 Globalisering och staters möjlighet att övervaka

Bland orsakerna till barnarbete dyker ordet globalisering upp. Det har blivit en allmän beskrivning av ett konstaterande för att beskriva den nutid som vi idag lever inom. Globaliseringen uppfattas i allmänhet som något ofrånkomligt och som dramatisk förbättrat möjligheterna för kapital och investering utomlands. Globaliseringen har bidragit till att staten och regeringar är mer inkapabla att kontrollera vad som händer på den globala arenan samt att ställa någon inför rätta (Mingst-Toft, 2011 s. 146).

Förhållandena har inte förbättrats för det stora flertalet arbetstagare. Medan världen för somliga är en arena för kapital och en flerspråkig elit är det tvärtom för en stor omfattning av den lokala befolkningen. Det är ett faktum att det är vinnare och förlorare i en globaliserad värld och att arbetande barn, den mest ömtåliga delen av samhället, förmodligen tenderar att falla offer för de sämre förhållandena. Det är komplicerat att räkna ut effekterna av globaliseringen. Å ena sidan har globaliseringen ökat möjligheterna till friare rörlighet, men å andra sidan tycks detta ha förvärrat problemet med barnarbete eller åtminstone gjort det svårare att lösa. Själva existensen av den rörelse som är emot barnarbete, är i sig en produkt av globaliseringen. (Giuseppe 2007 s. 6).

4 Legalt ansvar

Under detta avsnitt kommer vi att studera vilka legala bestämmelser det finns mot barnarbete i allmänhet inom den internationella rätten och för multinationella företag i synnerhet. I analysen kommer vi sedan tillsammans med skyldighetsmodellen försöka utröna om det enligt denna modell går att säga att multinationella företag bör ta ett ansvar för barnarbete. Det finns tydliga exempel från Europa som visar på att lagar kan ha en omedelbar effekt, åt det positiva hållet, på mängden barnarbete som utförs. Lagar är viktiga för att de sätter principerna för den politiska agendan och är en grund både för förebyggande åtgärder samt tillkänner ett straff för de som har syndat. Dess viktigaste funktion är att de visar på samhällets inställning till barnarbete. Det är dock inte alltid regeringar har den politiska viljan, eller framförallt ekonomin eller kunskapen som behövs för att genomdriva lagar om arbete. Det är därför viktigt att andra mer utvecklade länder hjälper till i detta arbete (Humbert 2009, s. 31 ff.).

4.1 Konventioner om mänskliga rättigheter

På den internationella agendan, inom folkrätten, är det stater som är de principiella aktörerna. Det är de som ingår konventioner mellan varandra som de ska följa och på så sätt ger efter en del av sin suveränitet, och det är likaså de som bär ansvaret om de inte kan följa någon av de förpliktelser som följer av konventionerna. Privata aktörer har en relativt liten del i den internationella rätten och påverkas först indirekt genom att staten där de är medborgare/har sitt säte är bundna av en konvention. De regler som de måste rätta sig efter följer oftast sedan av de lagar som staten inrättar för att kunna följa konventionen och de förpliktelser de har förbundit sig att ingå (Linderfalk 2010, s. 11 f.). Även om uppsatsen har fokus på multinationella företags ansvar finns det en vits med att kort gå igenom några av konventionerna som har skapats på området för att få en bättre överblick inom ämnet. Den som är mest relevant för oss är barnkonventionen, som innehåller rättigheter specifikt för barn men där många av rättigheterna även finns med i andra konventioner (Dunér 1995, s. 17). Även två av ILOs¹ konventioner är högst aktuella vad gäller reglering av barnarbete.

4.1.1 Barnkonventionen

Konventionen utmärker sig på många sätt från andra konventioner om mänskliga rättigheter, bl.a. för att den väldigt snabbt efter det att den antogs av generalförsamlingen i november 1989 fick majoriteten av världens stater att ansluta sig. Idag är det bara USA och Somalia som inte är parter. Artiklarna som

¹ International Labour Organisation.

finns i konventionen har ingen inbördes rangordning, utan de ska läsas tillsammans (Craig 2010, s. 23).

Det är framförallt tre artiklar som kan anses relevanta när man pratar om barnarbete i den bemärkelsen vi gör. Den första artikeln är en grundläggande princip som ska tas in vid tolkning av alla andra artiklar, artikel 3 som stadgar att alla åtgärder som rör barn ska fattas utifrån *barnets bästa*. De andra två är artikel 28 som slår fast barnets rätt till utbildning och artikel 32 som slår fast barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande (FNs konvention om barnets rättigheter).

4.1.2 ILOs konventioner

Den Internationella Arbetsorganisationen har utfärdat ett antal konventioner som kan sägas komplettera barnkonventionen. De två mest relevanta är den konvention som slår fast minimiåldern för att jobba och konventionen om värre former av barnarbete. I konventionen om värre former av barnarbete skiljer man på barnarbete och slaveri. Arbete som går under artikel 3a i konventionen är att se som slaveri och måste upphöra omedelbart. I artikeln nämns bl.a. tvingande eller obligatoriskt arbete. Craig betonar dock vikten av att vara relativt restriktiv vid tolkning för vad som ska anses vara "slaveri" när det kommer till barnarbete för att inte begreppet ska urvattnats. Barnarbete som inte går under slaveri är dock fortfarande olagligt, detta genom konventionen om minimiåldern. Han nämner dessutom att arbete för vissa barn är deras enda utväg från ett liv i fattigdom (Craig 2010, s. 23 ff.).

4.2 Andra rättskällor i den internationella rätten

Mänskliga rättigheter bygger från början på konventioner, men många rättigheter har under senare tid också kommit att utvecklas i andra rättskällor som är gällande mellan staterna. Det senare har betydelse i den bemärkelsen att även länder som inte har skrivit under en konvention om mänskliga rättigheter är skyldiga att följa dessa rättigheter, då de anses finnas generellt i den internationella rätten utan att det behöver finnas något skriftligt avtal om det (Linderfalk, 2010, s. 26 f.). Då vår uppsats fokuserar på multinationella företags ansvar kommer vi här inte att gå in på dessa rättskällor närmre, mer än att konstatera att förbudet mot barnarbete är att se som en allmän princip som har vuxit fram genom att många stater har ratificerat konventioner som motarbetar detta (Humbert 2009, s. 110 ff.).

Intressant att nämna i sammanhanget är att de värsta formerna av barnarbete, de som anses som exploaterande, hamnar under slaveri och är därför att se som ett brott mot mänskligheten. Anledningen till att detta är intressant är för att brott mot mänskligheten är ett sådant brott som ger den internationella brottdomstolen, ICC, jurisdiktion över individer som har begått handling som faller under detta brott (Humbert 2009, s. 118).

5 Socialt ansvar

Det är alltså staterna som är de primärt ansvariga om barnarbete utförs på deras territorium. För att detta ansvar också ska kunna vila på andra aktörer krävs att konventionerna implementeras i de nationella lagarna. För att det ska bli en effektiv lagstiftning bör även ett lämpligt straff knytas till den felaktiga handlingen (Craig 2010, s. 68). Om detta inte har gjorts då? Eller om ett multinationellt företag opererar i en stat som inte har den kapacitet som ibland kan krävas för att få stopp på att barnarbete äger rum – vad gäller då? Händer det att företag själva tar ett ansvar, utanför legala påtryckningar? Vi kommer i detta avsnitt att prata om företags sociala ansvar för mänskliga rättigheter i allmänhet, för att sedan i analysen kunna knyta an det till barnarbete i synnerhet. Här blir det snarare en definition av ansvarsbegreppet liknande det Young använder i den sociala förbindelses ansvarsmodell. Vilket ansvar tar de multinationella företagen för sina verksamheter när det kommer till mänskliga rättigheter?

5.1 Multinationella företag

Det är många faktorer i samhället som påverkar människors välmående, t.ex. väder, familjeförhållanden och infrastrukturen, men det är få faktorer som har ett så stort inflytande på vårt välmående som företagen har. Sidoti skriver att företag under bra ekonomiska tider ofta misslyckas med att göra det de kan för de mänskliga rättigheter, medan de i ekonomiska kriser t.o.m. kan bryta mot dessa rättigheter avsevärt (Sidoti 2011, s. 144 f.).

Anledningen till att vi har valt att undersöka just multinationella företags agerande är för att de i sin verksamhet rör sig över olika nationella gränser och att deras verksamhet på så sätt berör fler människor. Multinationella företag lyfts ibland fram som utnyttjare av tredje världens arbetskraft när de drar fördelar av svagare arbetslagstiftning (Millington 2009, s. 364). När de opererar i olika länder kan de utnyttja kryphåll i ländernas nationella lagstiftning för egen vinning. Det är även intressant att titta på dessa företag då de genom sin verksamhet dels har ett stort inflytande på den globala ekonomin dels på just mänskliga rättigheter. Med tanke på att de oftast opererar i stater som är svagare än företaget självt har staten svårt att få stopp på deras verksamhet. Ett annat problem är att multinationella företag inte anser sig kunna vara ansvarig för något som deras underleverantörer gör (Humbert 2009, s. 332 ff.).

På senare tid har företag, för att minska sina ekonomiska kostnader, lämpat över mer och mer av verksamheten på underleverantörer. Genom detta kan företaget också komma undan det potentiella *legala ansvar* som följer av den delen av verksamheten. Denna utveckling har lett till frågor som hur långt företags sociala ansvar sträcker sig – kan det köpande företaget hållas ansvarigt för den verksamhet som dess underleverantörer bedriver? (Millington 2009, s. 363 f.) Det är kanske främst här det också är aktuellt att prata om multinationella företag som bedrivande av barnarbete. Kan det köpande företaget, huvudföretaget, sägas ha något ansvar att kolla upp sina underleverantörer?

Även om företagens legala ansvar begränsas genom att de lägger ut en del av sin verksamhet på underleverantörer, blir rapporter om sociala missförhållanden i fabriker oftast kopplade till det stora företaget. Att använda sig av underleverantörer kan därför också ses som en viss risk för företag (Millington 2009, s. 363 f.). Företag har t.ex. fått erfara att även om det kan vara lönsamt i det korta loppet med att ha barn som arbetskraft kan det leda till negativt resultat i framtiden genom dålig publicitet som ger märket dåligt renommé (Zutshi m.fl. 2008, s. 44) .

5.2 Corporate Social Responsibility²

Under andra halvan av 1900-talet växte en tanke fram om att företag hade ett samhällsansvar som inte byggde på någon lagstiftning utan som de skulle ta på volontärbasis. Termen Corporate Social Responsibility, CSR, hänvisar just till detta – företags ekonomiska, sociala och miljömässiga initiativ de tar genom hela sin verksamhetskedja för att deras verksamhet ska stämma överens med den samhälleliga standard som råder. Detta initiativ går alltså utöver lagstiftning, även om förväntningarna med CSR är att det någon gång ska utmynna i att företagen kan hållas juridiskt ansvariga (Humbert 2009, s. 335 ff.).

Tanken om CSR började alltså växa fram under 1950-talet. Från början var det refererat till som socialt ansvar, men när företagen fick en allt mer framträdande roll i det globala samhället började man istället prata om företagens sociala ansvar. Bowen brukar nämnas som mannen bakom CSR. Han såg hur företagens beslut påverkade människors liv på många olika sätt och ställde då frågan vilket ansvar affärsmän kan förvänta sig att ha gentemot samhället. Hans definition på det som då benämndes som det sociala ansvaret var: ”It (SR) refers to the obligations of businessmen to pursue those policies, to make those decisions, or to follow those lines of action which are desirable in terms of the objectives and values to our society.” (Carroll 2009, s. 25).

Under slutet av 1900-talet gav många på sig ett försök för en allmängiltig definition på vad CSR egentligen innebär, medan andra har menat att det kan finnas en vits med att ha en öppen definition där det inte riskeras att något område utelämnas (Buhmann m.fl. 2011, s. 5). Ett betydelsefullt tillägg till konceptet kom från kommittén för ekonomisk utveckling (CED). De noterade en utveckling där företagen förväntades att agera på ett visst sätt för att bidra till att de humanitära värdena efterlevdes. Deras uppgift var inte längre att enbart se till att producera varor och få ut dem på marknaden. CED lyfte fram tre olika nivåer av ansvar ett företag kan ha: den första nivån handlar om företagets ekonomiska funktion, medan den andra innebär att företaget i samband med att det uppfyller sin ekonomiska funktion ska ta hänsyn till sociala värden. Den tredje nivån ger

² Detta fenomen brukar på svenska kallas företags samhällsansvar, men vi kommer i denna text att använda oss av den engelska benämningen och då med förkortningen CSR då den är väldigt utbredd.

företagen ett väldigt vidsträckt ansvar, nämligen att de i sin verksamhet ska jobba aktivt för att förbättra den sociala miljön. Många trycker dock på att företagets viktigaste funktion fortfarande är att vara en ekonomisk institution, men att det genom detta bör försöka hjälpa samhället att uppnå sina mål. Ansvarets omfattning följer storleken på företaget (Carroll 2009, s. 29 ff.).

Tanken om CSR har fått störst utbredning i Europa. Det är viktigt att ha i åtanke att hela grundtanken med CSR är att det ska ske av företagen på frivillig basis, även om företag på vissa håll har blivit i princip tvingade att rätta sig efter det genom lagstiftning. CSR är enbart effektivt om företagen är framgångsrika, men eftersom samhället också spelar en stor roll för företagets framgång kan man se att CSR, genom den konkurrens som råder mellan företagen, kommer bli ännu viktigare i framtiden (Carroll 2009, s. 41 f.).

5.2.1 CSR och mänskliga rättigheter

I begreppet CSR ligger alltså att företaget ska se till sociala och miljörättsliga aspekter. På senare tid har allt mer fokus hamnat på miljön vid diskussion om CSR. När det kommer till företags ansvar för mänskliga rättigheter har åsikterna varierat, alltifrån att företag inte ska behöva reflektera över det alls till att de ska vara föremål för lagstiftning och att mänskliga rättigheter därigenom skulle vara obligatoriskt för företag att följa. Buhmann m.fl. för en diskussion huruvida mänskliga rättigheter utgör en egen del, utöver CSR, som företag bör respektera och arbeta för. De pratar om business responsibilities for human rights, BRHR. De anser att den här distinktionen, mellan BRHR och CSR har blivit allt klarare genom det arbete som FN har fört under de senare åren (mer om detta kommer nedan). Skillnaden mellan CSR och BRHR skulle då främst vara att CSR inkluderar så mycket fler områden än BRHR, vilket enbart fokuserar på mänskliga rättigheter. I och med att BRHR enbart fokuserar på mänskliga rättigheter blir det också lite mer fokus på staters skyldigheter, varvid det också blir mer fokus på lag än det frivilliga handlande som ligger bakom handlingar enligt CSR (Buhmann m.fl. 2011, s. 1 ff.).

Sammanfattningsvis kan man alltså se att respekten för mänskliga rättigheter ingår i CSR, men att man på senare tid även har kunnat se en utveckling som ger mänskliga rättigheter större utrymme utanför det traditionellt frivilliga CSR.

5.2.2 Codes of conduct

Ett annat frivilligt åtagande företag kan göra är att upprätta uppförandekoder, Codes of conduct. Dessa ses som viktiga för att uppmärksamma problemen med barnarbete och är de vanligaste åtgärderna företag vidtar för att uttrycka hur de arbetar enligt CSR. Det är olika från företag till företag hur långt deras Codes of conduct sträcker sig, om de innefattar även leverantörer eller håller sig strikt till företagets egen verksamhet. Codes of conduct kan även gälla i relation enbart mellan företaget i fråga och dess underleverantörer (Kolk & Tulder 2002, s. 260 ff.). I företagets Codes of conduct definierar de vilka etiska standarder som gäller för deras verksamhet. Främsta anledningen till att företag skapar dessa är för att skydda sitt namn. Genom att ha Codes of conduct minskas risken för att

konsumenter bojkottar deras produkter för att t.ex. framställningen i verksamhetskedjan inte följer normer för mänskliga rättigheter (Humbert 2009, s. 348).

5.2.3 Företagens motivation

Även om det redan framgått i viss mån varför företag anser det viktigt att tänka enligt CSR kan det finnas en vits med att här bara kort redogöra för hur det kan förklaras. Detta gör vi utifrån en ”institutional theory”. Den här förklarar hur företags frivillighet att anpassa sin verksamhet efter CSR kan leda till en kontroll över företagen. Genom de sociala normer som finns i samhället har företag en tendens att bygga upp sin organisation på liknande sätt som alla andra. Detta gör företagen för att de vill bli sedda som en legitim institution i samhället. Det är nämligen inte bara om kunder som företagen tävlar, utan de tävlar även om social acceptans, något som CSR bidrar till. Stater kan indirekt sätta press på företagen att följa CSR genom att uppmuntra att det följs eller att föra in lagar om att företagen ska rapportera om sin verksamhet på detta område (Buhmann m.fl. 2011, s. 15 f.).

5.3 Publika normer

CSR kan liknas mer vid en process än ett mål, där företagen under bedrivandet av sin verksamhet ska ta hänsyn till vissa sociala normer (Carroll 2009, s. 35). På området företags ansvar vid mänskliga rättigheter finns det dock andra sätt för företagen att få sin good-will. Vi kommer här att börja med att gå igenom ett exempel på hur multinationella företags ansvar utvecklats, för att sedan gå över till att redogöra för exempel på hur företag aktivt kan arbeta tillsammans för att minska risken att barnarbete förekommer.

5.3.1 FN-normerna

I augusti 2003 antog det som då var ”the UN Sub-commission on the Promotion and Protection of Human Rights”³ en resolution⁴ med normer som multinationella företag och andra affärsföretag bör följa i sin verksamhet. En av dessa normer, nummer 6, är att företagen ska skydda barn från att utsättas för ekonomisk exploatering. Att även andra affärsföretag ska följa dessa normer innebär att underleverantörer inkluderas, vilket i sin tur innebär att kommissionens tanke med

³ Detta är nu ersatt av the Advisory Committé vars främsta uppgift är att ge råd och att anta resolutioner och beslut ligger utanför deras kompetensområde. (<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/advisorycommittee.htm>)

⁴ Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and other Business Enterprises with regard to Human Rights.

normerna var att de multinationella företagen skulle behöva införa dessa normer i hela sin verksamhetskedja. Normerna har fungerat som ett startskott för utvecklandet av ett ramverk för multinationella företags arbete för mänskliga rättigheter, men resolutionen antogs inte av kommissionen för mänskliga rättigheter och det är få multinationella företag som vill erkänna att det i dagsläget skulle finnas ett så utbrett ansvar för företagen (Humbert 2009, s. 344 ff.).

Med utgångspunkt i de här normerna tillsattes 2005-2011 en ”Special Representative of the Secretary-General”, Ruggie, vars uppdrag blev att utveckla ett ramverk för multinationella företag på området. Ett sådant ramverk ansågs viktigt att ha i ett samhälle där icke-statliga aktörer spelar en så stor roll som dessa företag gör idag. En av slutsatserna han tar är att det för multinationella företag inte finns något sådant utbrett legalt ansvar som normerna ger vid handen i dagsläget och han är väldigt kritisk till normerna i denna del då det fortfarande förekommer diskussioner mellan stater om detta ansvar ska föreligga eller inte. I sin slutrapport ”Protect, Respect and Remedy” identifierar Ruggie istället tre principer som bör gälla för multinationella företags ansvar för mänskliga rättigheter. Rapporten antogs enhälligt av kommissionen för mänskliga rättigheter (United Nations Human Rights)(Humbert 2009, s. 346)(Deva 2011, s. 110).

I rapporten uppmärksammas relationen mellan företags brott mot mänskliga rättigheter och stater med svagare styre. *Protect*, i rapportens namn, står för statens skyldighet att skydda de mänskliga rättigheterna. Detta är på inget sätt nytt, men problemet är det kända dilemmat med staternas limiterade möjligheter att agera mot multinationella företag som opererar över gränser och kan flytta sig från en jurisdiktion till en annan. För företagen gäller istället, enligt Ruggies rapport, ett ansvar att respektera, *Respect*, de mänskliga rättigheterna. Som ekonomiska aktörer har företag ett speciellt ansvar. Kritik som har lyfts fram mot rapporten är varför man gör skillnad på stater och företag i den bemärkelsen att stater har en skyldighet att följa, medan företag enbart har ett ansvar. Den tredje principen, *Remedy*, innebär att det måste utvecklas en starkare möjlighet till avhjälpande. Detta skulle då innebära att multinationella företag inte längre var fria att själva välja hur de skulle arbeta för mänskliga rättigheter, vilket skiljer sig från tanken med CSR (Deva 2011, s. 108 ff.).

Deva anser att för att sådana här bestämmelser ska följas krävs det ett övergripande samtycke på frågorna om varför företag ska ha ansvar för mänskliga rättigheter, vad detta ansvar i så fall skulle vara och hur det skulle implementeras (Deva 2011, s. 125).

5.3.2 Global Compact

Initiativet till Global Compact, som är ett samarbete mellan privata aktörer och FN, kom från Kofi Annan år 1999. Tanken var att aktörer med liknande värderingar skulle gå ihop och ge ett mänskligt ansikte till den globala marknaden. Detta har kommit att bli det största frivilliga nätverket för företag som vill arbeta för att bemöta de krav intressenterna ställer på dem. Global Compact är inte tänkt som något som ska leda till legala sanktioner, utan det är ett forum för företag att lära av varandra. Företag som deltar i projektet uppmanas att dela med sig av sina erfarenheter och ge information om hur de jobbar för mänskliga rättigheter. Så länge företag vill bli sedda som legitima parter i den globala

ordningen är Global Compact ett bra hjälpmedel för dessa företag att nå dit (Rasche 2011, s. 52 ff.).

I nätverket finns det fyra huvudaktörer. Den första är FN som genom sina expertisgrupper ger tips till företagen. Företagen är den andra gruppen som är med och vad de ska bidra med är just sina egna erfarenheter och tillvägagångssätt. Staterna har också en viktig del i Global Compact då de har ett ansvar att underlätta för de tio principer som har satts upp av nätverket, genom att föra in det i t.ex. nationella ramverk. En av de tio principerna, princip fem, stadgar avskaffandet av barnarbete (Regeringskansliet). Slutligen är även olika organisationer med i nätverket, vilka spelar en viktig roll då de har en särskild kompetens om de praktiska problem som kan uppstå (Rasche 2011, s. 58 f.).

Fördelarna som lyfts fram med Global Compact är många. Många av de problem som råder för mänskliga rättigheter idag kan inte lösas på nationell basis utan måste lyftas upp på en global nivå, då t.ex. med hjälp av multinationella företags agerande. Nätverket utgör ett komplement till det som sker på statlig nivå och för organisationer och för företag som vill lägga upp sin verksamhet utifrån en CSR standard. Global Compact kan alltså förstås som ett sätt både att förstå existerande regleringar och som att det tar vid där det saknas sådana regleringar (Rasche 2011 s. 63 ff.).

5.3.3 Konkreta tips på åtgärder

Organisationer jobbar aktivt med att förmedla tips till företag hur de ska arbeta för att de inte ska riskera att någon i deras verksamhetskedja bedriver barnarbete och hur företagen bör agera om de märker att det förekommer. Som förebyggande åtgärder nämns bl.a. Codes of conduct. Genom att understryka sin policy vad gäller barnarbete blir det lättare att sätta press på sina underleverantörer att ta ett ansvar i frågan. Det är också viktigt att hela tiden övervaka vad som händer på området och i de länder där underleverantörerna verkar. Är t.ex. det skydd som ställs upp i konventioner eller i företagets Codes of conduct bredare än det som finns i landet där underleverantören agerar bör det vara det förra regelverket som gäller (Unicef, s. 16 ff.)(The Global Compact).

Om det upptäcks att barnarbete förekommer någonstans i kedjan är det viktigt att företagen följer upp varför barnen har tagit arbetet. Genom detta kan företaget garantera att barnen inte kommer gå vidare och ta något annat jobb, i någon kanske ännu farligare fabrik. Företagen kan också undersöka hur utbildningsmöjligheterna ser ut för barnen och hjälpa till i arbetet för att ge barnen en plats i skolan (Unicef, s. 16 ff.)(The Global Compact). Att bara avskeda barnen utan att följa upp dem förändrar inte den underliggande orsaken till varför de från början har börjat arbeta. I många fall har det t.o.m. kunnat visas försämra barnens situation (Kolk & Tulder 2002, s. 260 ff.).

6 Analys

Det vi kan konstatera efter det som ovan framlagts är att barnarbete, i alla fall den definition på begreppet vi har utgått från, är att se som en felaktig handling enligt den internationella rätten. Detta framgår inte minst genom barnkonventionen och ILOs två konventioner, men också genom allmänna principer inom den internationella rätten. I vissa allvarligare fall kan det t.o.m. ses som ett brott mot mänskligheten, vilket möjliggör för det internationella samhället att i vissa speciella situationer ställa en individ till svars. I övrigt är det alltså stater som bär det yttersta ansvaret. Stora multinationella företag kan dock besitta mer resurser än vissa stater i de fattigare delarna av världen, vilket företagen kan utnyttja för att få en billigare produktion. Detta är också anledningen till varför det är intressant att föra en diskussion om vilket ansvar multinationella företagen egentligen bör ta i vår globaliserade värld?

Youngs två ansvarighetsmodeller lägger alltså fram två olika sätt att se på ansvar. Vi kommer här att utifrån det empiriska material vi har lagt fram ovan, tillsammans med Youngs ansvarighetsmodeller, föra en analys om vilket ansvar multinationella företag egentligen bör ta, för att sedan föra en kortare diskussion om vad som kan tänkas vara det mest effektiva sättet att se på ansvar för just multinationella företag för att minska risken för förekomsten av barnarbete.

6.1 Skyldighetsmodellen

Då vi inte har haft möjlighet att gå in och kolla på nationell lagstiftning kommer vi här att se till skyldighetsmodellen med den internationella rätten som utgångspunkt. Sättet att se på ansvar enligt skyldighetsmodellen är typiskt för juridiken. Under avsnittet om legalt ansvar framkommer tydligt att det i första hand är stater som är de principiella aktörerna och att det sålunda är de som har ett ansvar gentemot de andra staterna att fullfölja sina förpliktelser. Det är först om staten har infört något i sin nationella lagstiftning om företagens ansvar som de kan bli juridiskt ansvariga för sitt agerande. Då vi inte har haft möjlighet att studera vilka olika typer av nationell lagstiftning det förekommer på området, t.ex. om vissa stater faktiskt enligt lag ger multinationella företag ett ansvar för om deras underleverantörer använder sig av barnarbete, kommer vi inte heller att gå in på någon djupare analys här.

Om ett multinationellt företag har en underleverantör där det förekommer barnarbete och det i den stat som denna underleverantör opererar är inskrivet i lag att barnarbete inte får förekomma, leder detta till att underleverantören görs ansvarig medan det multinationella företaget kan gå vidare med "rent mjöl i påsen". På detta sätt kan ett multinationellt företag, efter att det har uppdagats av allmänheten att dess underleverantör använder sig av barnarbete, säga upp kontakten med denna underleverantör för att istället vända sig till en annan. Även denna underleverantör kan använda sig av barnarbete, vilket leder till en billigare produktion för det multinationella företaget, och när det uppdagas för allmänheten går det multinationella företaget vidare till nästa. Genom att hela tiden

koncentrera sig på att hitta en ansvarig förlorar man den stora bilden. Det är dock inte enbart genom lag en aktör kan anses ansvarig enligt skyldighetsmodellen. Detta innebär visserligen att ett multinationellt företag rent faktiskt skulle kunna anses ansvarigt enligt denna modell om det gick att se ett kausalt samband mellan företagets agerande och den skada barnen lider av barnarbetet, men företaget skulle troligtvis också kunna skylla ifrån sig genom att påstå att de inte hade någon aning om att detta förekom.

Att utifrån skyldighetsmodellens sätt att se på ansvar ställa sig frågan om vilket ansvar multinationella företag bör ta är således svårt. Enligt detta ansvarsbegrepp är oftast inte multinationella företag den aktör som faktiskt utför skadan, i vårt fall har barnarbete i sin fabrik, varför det också kan bli svårare att motivera varför det skulle finnas någon kausal relation mellan dem och skadan. Vid en situation då det är underleverantören som bedriver barnarbete kommer den alltid att ses som närmast aktören, vilket kommer frånskriva det multinationella företaget ett ansvar. Utgår man alltså från detta ansvarsbegrepp missar man alltså det multinationella företaget som en bidragande aktör och kommer därför inte heller se att det borde ta något ansvar.

6.2 Den sociala förbindelsens ansvarsmodell

Om man istället ser på ansvar på det sätt som den sociala förbindelsens ansvarsmodell bygger på blir det mer givande att föra en normativ diskussion om multinationella företags ansvar. Om ansvar för att barnarbete förekommer är delat kan inte multinationella företag längre skylla ifrån sig på att det är deras underleverantör som faktiskt bedriver barnarbetet. Det blir istället det multinationella företagets ansvar att tydligare efterforska att de underleverantörer de använder sig av inte har barnarbetare för att inte riskera att gynna en sådan fabrik. Även om en underleverantör straffas i sitt hemland kan det multinationella företaget ändå ha ett ansvar i och med att det med denna ansvarsdefinition snarare blir en fråga av framåtblickande karaktär. Det är kanske främst här som de olika sätt att ta socialt ansvar som vi gått igenom ovan under "det sociala ansvaret" blir viktigt, och kanske t.o.m. avgörande.

Hela tanken med CSR, att företag inte längre enbart ska bry sig om sin ekonomiska vinning då man har märkt att de har en stor påverkan på den internationella arenan, kan tänkas stämma väl överens med den sociala förbindelsens ansvarsdefinition. Här är det inte fråga om något legalt ansvar utan det är något företaget gör på frivillig basis. Det är egentligen inget som händer om företaget inte följer CSR, mer än att det får dålig publicitet och självklart minskar möjligheten att påverka antalet barn som arbetar. Det är ju också detta den sociala ansvarsmodellen bygger på. Det händer ingenting om du inte tar ditt ansvar, men du premieras om du gör det och framförallt, vilket hänger ihop med modellens framåtblickande karaktär, har du en möjlighet att påverka en strukturell orättvisa i en positiv riktning.

Att uppföra Codes of conduct är ett annat sätt för företag att visa att de tar sitt ansvar för olika värden. I dessa uppförandekoder kan de tydligt skriva in att de tar avstånd från barnarbete. Det som är extra positivt med Codes of conduct är att de kan gälla mellan det multinationella företaget och dess underleverantörer. Genom

att företaget har en uppförandekod mellan dem och underleverantörerna sätter de ett tryck på underleverantörerna att inte använda sig av denna arbetskraft, annars vet de att denna kanske viktiga affärskontakt kan komma att upphöra.

En annan beståndsdel i den sociala förbindelsens ansvarsmodell är samarbetet, det kollektiva handlandet. Under avsnittet under det sociala ansvaret, "publika normer" ges ett exempel på en samarbetsform som multinationella företag har valt att ansluta sig till, Global Compact. Genom att företagen ansluter sig till detta nätverk får de ett viktigt informationsutbyte, men de visar också tydligt sin inställning till barnarbete och att de tänker arbeta för att förekomsten av detta ska minska. Genom att företagen går ihop på detta sätt drar fenomenet om socialt ansvar större uppmärksamhet till sig och det blir svårare för underleverantörer att faktiskt använda sig av barn som arbetskraft när de vet att de multinationella företagen samarbetar.

Det att bl.a. Unicef har satt ihop en handbok för hur stora företag bör agera för att inte riskera att sina underleverantörer använder sig av barnarbete talar för att de utgår från ett ansvarsbegrepp liknande det i den sociala förbindelsens ansvarsmodell. Förutom att förslagen tyder på att organisationen anser att företagen faktiskt har en viss möjlighet att påverka detta, därför också ett visst ansvar, har tipsen också en framåtblickande karaktär. Tipsen går inte ut på att någon ska anklagas utan snarare att de multinationella företagen bör följa upp barnen och se till så att de inte tar jobb i någon annan fabrik - även om det inte skulle vara någon fabrik som det multinationella företaget ens har något att göra med.

Även om ett delat ansvar mellan t.ex. multinationella företag, som påverkar i allra högsta grad, och konsumenter, vid första anblick kan kännas orimligt behöver så inte vara fallet. Som Young själv tar upp spelar bl.a. aktörens storlek en stor roll för vilken typ av ansvar det multinationella företaget bör ta och i vilken omfattning företaget bör ta ett sådant ansvar.

6.3 Sammanfattning

För att barnarbete ska minska i världen är det inte tillräckligt att enbart använda sig av den definitionen av ansvar som skyldighetsmodellen utgår från. Ser man det istället som att alla är del i en process och därför har ett delat ansvar kan man också lättare sätta press på multinationella företag. Ovan har vi fört fram olika exempel på hur företag kan agera för att följa den sociala förbindelsens ansvarsmodell, men det är långt ifrån alla som agerar på detta sätt. Med tanke på att regleringen av barnarbete till stor del förekommer i konventioner och därför pekar ut stater som främsta ansvariga, eller underleverantörer om man ser till den kausala relationen, behövs något som den sociala förbindelsens ansvarsmodell för att multinationella företag ska kunna ställas ansvariga. Med tanke på vilken stor roll de spelar på den internationella agendan kan det konstateras att de också borde agera på exempelvis sådant sätt vi har redogjort för ovan, för att ta sin del av sitt ansvar för den strukturella orättvisa som barnarbete faktiskt är.

7 Avslutning

Vi har i denna uppsats argumenterat för att företag bör ta sitt ansvar utifrån den modell som Iris Marion Young har lagt fram. I uppsatsen har vi gett exempel på hur företagen kan agera för att uppfylla de förpliktelser som skulle följa av ett sådant ansvar. Dessa exempel, tillsammans med analysen, hoppas vi har lett till ett fullgott svar på hur man kan resonera för vilket ansvar multinationella företag bör ta.

Under uppsatsens gång har vi stött på många områden vilka det hade varit intressant att gå in djupare på. Framförallt tänker vi att denna uppsats kan ligga till grund för en mer utvecklad diskussion om begreppet ansvar och i vilken form det kan gestalta sig, men vi tänker också att det vore ett intressant bidrag att studera just olika länders nationella lagstiftning för att tydligare kunna utforska huruvida effektivt detta medel kan anses vara i förhållande till t.ex. CSR. Vi har dock fått hålla uppsatsen på en mer generell nivå för att normativt kunna diskutera vilket ansvar multinationella företag bör ta för barnarbete. En kvantitativ studie, där det studeras hur multinationella företags agerande faktiskt påverkar antalet barnarbetare, hade även det kunnat tillföra mycket inom ämnet.

8 Referenser

Primärkällor

- FNs konvention om barnets rättigheter*. New York, 20 november 1989.
- U.N. doc. *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and other Business Enterprises with regard to Human Rights*. Approved August 13, 2003, by U.N. Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights resolution 2003/16.

Sekundärkällor

- Badersten, Björn, 2004. "Att studera det önskvärda. Om värdeanalys och normativ metod, i *Statsvetenskaplig tidskrift*, volym 106, nr 3, sid. 207-220.
- Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod, Att studera det önskvärda*" studentlitteratur, upplaga: 1.
- Bexell, Magdalena 2005 *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*" Journal: Lund political studies vol, 35 sid. 65-70
- Buhmann, Karin – Roseberry, Lynn – Morsing, Mette, 2011. *Corporate Social and Human Rights Responsibilities – Global Legal and Management Perspectives*. Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Carroll, Archie B., 2009. "A History of Corporate Social Responsibility" i Siegel, Donald S. - Moon, Jeremy - Matten, Dirk - McWilliams, Abigail - Crane, Andrew *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Published to Oxford Handbooks Online: September 2009, s. 19-46. Hämtdatum: 2011-12-06.
- Cesar-Leo, Michaela 1999. Journal: Child abuse review, *Child labour: the moste visible type of child abuse neglect in India* vol. 8, nr 2 s. 79
- Craig, Gary, 2010. *Child Slavery Now – a contemporary reader*. Great Britain, The Policy Press.
- Deva, Surya, 2011. "Protect, Respect and Remedy': A Critique of the SRSG's Framework for Business and Human Rights" i Buhmann, Karin – Roseberry, Lynn – Morsing, Mette *Corporate Social and Human Rights Responsibilities – Global Legal and Management Perspectives*. Great Britain: Palgrave Macmillan, s. 108-126.
- Dunér, Bertil, 1995. *FN och de mänskliga rättigheterna*. Falun, Juridik & Samhälle.
- Giuseppe Nesi,-Nogler Luca-Pertile, Marco 2007 *Child Labour in a globalized world*. England, Barnes & Noble. s. 6-10, 131
- Humbert, Franziska, 2009. *The Challenge of Child Labour in International Law*. Cambridge, University Press.
- Kolk, Ans – Van Tulder, Rob, 2002. "The effectiveness of self-regulation: Corporate Codes of Conduct and Child Labour", i *European Management Journal* vol. 20, no. 3, 2002, s. 260-271.
- Linderfalk, Ulf, 2010. *Folkrätten i ett nötskal*. Lund: Studentlitteratur.
- Millington, Andrew, 2009. "Responsibility in the Supply Chain" i Siegel, Donald S. - Moon, Jeremy - Matten, Dirk - McWilliams, Abigail - Crane, Andrew *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Published to Oxford Handbooks Online: September 2009, s. 363-383. Hämtdatum: 2011-12-06.

- Mingst, Karen A. – Arreguin -Toft, Ivan M. 2011 *Essential of international realations* New York , London W.W. Norton&Company fifth edition.
- Omokhodion F.O- Uchendu. O.C 2010 *Perception and practice of child labour among parents of school-aged children in Ibadan, soutest Nigeria*” Journal: Child: care, health and development. Vol.36, no.3. s. 305.
- Rasche, Andreas, 2011. ”‘A Necessary Supplement’ – What the United Nations Global Compact Is (and Is Not)” i Buhmann, Karin – Roseberry, Lynn – Morsing, Mette *Corporate Social and Human Rights Responsibilities – Global Legal and Management Perspectives*. Great Britain: Palgrave Macmillan, s. 52-76.
- Sidoti, Chris, 2011. ”It’s Our Business: Ensuring Inclusiveness in the Process of Regulating and Enforcing Corporate Social Responsibility” i Buhmann, Karin – Roseberry, Lynn – Morsing, Mette *Corporate Social and Human Rights Responsibilities – Global Legal and Management Perspectives*. Great Britain: Palgrave Macmillan, s. 144-164.
- Thabet A.A , Carpintero A. Matar, Bankart J. ,Vostanis P. 2011 *Mental health problems among labour children in Gaza Strip* Journal: Child: care, health and development. Vol. 37, no. 1, s. 94.
- Unicef. *Child Labour Resource Guide – Executive summary*. Tillgänglig: <http://unicef.se/foretag/socialt-ansvar>. Hämtdatum 2011-11-17.
- Young, Iris Marion, 2009. *Globala Utmaningar: Krig, Självbestämmelse och Global Rättvisa*. Hägersten: Tankekraft.
- Zimmermann, Anja, Abrams, Dominic, Doosje, Bertjan, S.R Manstead, Antony. 2011 *Causal and moral responsibility: Antecedents and consequences of group-based guilt*” Journal: European journal of psychology. Vol. 41, no. 7, s. 826.
- Zutshi, Ambika – Creed, Andrew – Sohal, Amrik, 2008. ”Child Labour and supply chain: profability or (mis)management”, i *European Business Review* vol.21, no. 1, 2009, s. 42-63.

Internetsidor

- ILO:s hemsida - *Global child labour development trends from 2004-2008*. Tillgänglig: <http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do?productId=13313>. Hämtdatum: 2011-12-22
- Regeringskansliet = Regeringskansliets webbplats, Globalt ansvar. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/10894/a/109941>. Hämtdatum: 2011-12-09.
- The Global Compact = The Global Compact, Human Rights and Business Dilemmas Forum. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://human-rights.unglobalcompact.org/dilemmas/child-labour/>. Hämtdatum: 2011-12-10.
- Unicefs hemsida. Tillgänglig: <http://unicef.se/fakta/barnarbete>. Hämtdatum 2011 - 12-22
- United Nations Human Rights = Office of the High Commissioner for Human Rights. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/SRSGTransCorpIndex.aspx>. Hämtdatum: 2011-12-08.